

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА — найстаріше наукове товариство в Україні. У його істор. розвитку виокремлюють 5 періодів.

Перший період (1873–92). НТШ засн. у Львові як літ. товариство з ініціативи громад. діячів Наддніпрянщини та Галичини народниц. спрямування (О. Кониського, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Бучинського, О. Огоновського, К. Сушкевича, Є. Желехівського та ін.) і за фінанс. підтримки меценатів (Є. Милорадович, Д. Пильчикова, М. Жученка, С. Качали та ін.). Статут затв. у Галицькому намісництві 11 грудня 1873. Член НТШ ставили за мету «вспомогати розвій руської словесности» через видання та фінансування друку окремих книг і літ. часописів, для чого було придбано друкарню, що почала роботу в лютому 1874. За перші 18 р. у друкарні НТШ вийшло понад 920 книжок наук., наук.-популяр., худож. (белетрист.) і навч. характеру. Від 1885 воно опікувалося виданням часопису «Зоря», що у 1890-х рр. став всеукр. літ. органом. У початк. період видавн. діяльність була визначал. для НТШ, що зумовлено тогочас. завданнями інституції, сформульов. її засн. у статут. положеннях.

Другий період (1892–1913). З ініціативи О. Кониського і О. Барвінського 1892 прийнято новий статут, згідно з яким Товариство реорганізовано у наук. інституцію. У цей період воно розвивалося, творячи нац. науку, що, завдяки зусиллям провід. чл. НТШ, досягла європ. рівня. Ключова постать цього періоду — голова Товариства у 1897–1913 М. Грушевський, визначні діячі — голова Філол. секції І. Франко та секр. НТШ В. Гнатюк. Відповідно до нового статуту 1898, Товариство мало кілька категорій чл.: звич., дійсні, засн. і почесні. Перших дійс. чл. обрано 1899, ними стали: В. Антонович, Ф. Вовк, М. Грушевський, С. Дністрянський, М. Зобків, К. Левицький, В. Охримович, Ю. Сіцінський, П. Стебельський, О. Терлецький, С. Томашівський, Я. Шульгин (від істор.-філос. секції); О. Барвінський, В. Гнатюк, М. Дикарів, І. Кокорудз, О. Колесса, О. Кониський, В. Косовський, С. Смаль-Стоцький, К. Студинський, І. Франко (від філол. секції); Г. Величко, І. Верхратський, І. Горбачевський, О. Дакура, В. Левицький, П. Огоновський, Є. Озаркевич, І. Пулюй, Щ. Сельський, О. Черняхівський (від матем.-природописно-лікар. секції). Наук. праця була сконцентров. в істор.-філос., філол. і матем.-природописно-лікар. секціях, що мали у своєму складі низку комісій: правничу (створ. 1894), археогр. (1896), етногр., лікар. (обидві — 1898), язикову (мовну; 1899), статист. (1906), бібліогр., фізіогр. (обидві — 1909). У 1892 організовано Наукового товариства імені Шевченка Музей та Бібліотеку Наукового товариства імені Шевченка, засн. гол. друк. період. орган — ж.

«Записки Наукового товариства імені Шевченка» (до 1913 вийшло друком загалом 114 т. — від 1-го до 116-го, 99-й і 100-й пропущені). Згодом засн. й ін. вид.: «Часопись правнича» (1894–1900 вийшло 7 щоріч.; 1900–12 — 10 т. під назвою «Часопись правнича і економічна»), «Руська історична бібліотека» (1894–1904, 9 т.), «Жерела до історії України-Руси» (1895–1924, 11 т.), «Етнографічний збірник» (1895–1929, 40 т.), «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» (1896–1930, 8 т.), «Збірник Математично-природописно-лікарської секції» (1897–1939, 32 т.), «Літературно-науковий вісник» (1898–1914, 66 т.); «Збірник Історично-філософської секції» (1898–1934, 17 т., зокрема 8 т. «Історії України-Руси» М. Грушевського), «Збірник Філологічної секції» (1898–1937, 23 т.), «Материяли до українсько-руської етнології» (1899–1929, 22 т.), «Хроніка Наукового товариства імені Шевченка» (1900–13, 58 вип., ч. 1–56; паралельно — нім. мовою), «Правнича бібліотека» (1901–09, 2 т.), «Українсько-руська бібліотека» (1902–38, 8 т.), «Українсько-руський архів» (1906–21, 15 т.), «Студії з поля суспільних наук і статистики» (1909–38, 5 т.), «Материяли до української бібліографії» (1909–37, 7 т.). У цей період закладено матеріал., фінанс. і видавн. базу НТШ, зокрема 1898 і 1912 куплено 2 будинки на вул. Чернецького (нині Винниченка), № 26 і 24; відкрито палітурню (1903) та книгарню (1905); для молодих дослідників і письменників організовано низку іменних грош. фондів; 1907 побудовано Академ. дім (студент. гуртожиток); 1912 власністю НТШ став маєток у с. Белелуя (нині Снятин. р-ну Івано-Фр. обл.). Від 1894 і до 1-ї світової війни австр. влада фінансувала діяльність Товариства з місц. і держ. бюджетів. Постій. прибуток воно отримувало і від діяльності друкарні, що від 1893 випускала шкіль. підручники, популярні вид. товариства «Просвіта». У 1890-х рр. налагоджено тісні контакти із наук. зарубіжжям: станом на 1913 НТШ обмінювалося книжками й часописами з 236-ма наук. установами Європи, Америки, Азії та Австралії. Від 1900 чл. Товариства брали участь у міжнар. наук. конгресах і з'їздах. Поступово інституція набула заг.-укр. значення, стала потуж. націо- та державотвор. фактором: чл. НТШ у своїх працях науково обґрунтували окремішність української мови (О. Огоновський, С. Смаль-Стоцький), історії (М. Грушевський), етносу (Ф. Вовк, В. Гнатюк) і заклали теор. підґрунтя для утвердження українців як держ. нації.

Третій період (1914–44). Ці роки характеризуються спадом наук. і видавн. діяльності НТШ, що зумовлено 1-ю і 2-ю світ. війнами, польс. дискримінац. політикою в міжвоєнну добу, браком наук. кадрів і матеріал.

забезпечення. У той час інституцію очолювали С. Томашівський, В. Щурат, К. Студинський, В. Левицький, І. Раковський; її актив. чл. й надалі залишалися Б. Барвінський, М. Возняк, В. Вергановський, Я.-Р. Гординський, В. Дорошенко, М. Кордуба, І.-М. Кревецький, І. Крип'якевич, І. Свенціцький, В. Сімович, В. Охримович, М. Зарицький, Р. Цегельський, В. Кучер, М. Мельник, І. Феценко-Чопівський, М. Панчишин; заявили про себе й молоді вчені М. Андрусак, І. Карпинець, В. Кубійович, Я. Пастернак, Є.-Ю. Пеленський, В. Міліянчук, М. Музика, Є. Храпливий та ін. У 1920-х рр. Товариство продовжувало видавати «Записки НТШ» і «Хроніку НТШ», проте ін. серійні вид. друкувало нерегулярно. З'явилися нові часописи: «Лікарський вісник» (1920–39, 61 ч.), «Стара Україна» (1924–25, 48 ч.), «Українська книга» (1937–39, 20 ч.), «Сьогочасне й Минуле», «Українська музика» (обидва — 1939, 4 ч.), а також нові зб. «Праці Комісії класичної філології» (1919, 1 вип.), «Збірник Правничої комісії» (1925–29, 3 ч.), «Збірник Фізіографічної комісії» (1925–38, 7 вип.), «Праці Комісії шевченкознавства» (1931–33, 2 вип.), «Праці Географічної комісії» (1935, 1 вип.). За ред. І. Раковського опубл. «Українська загальна енциклопедія» (т. 1–3, 1934–35; див. Енциклопедія). В. Кубійович і М. Кулицький видали «Атлас України й сумежних країв» (1937), «Географію українських і сумежних земель» (1938). На 1920-і рр. припав період плід. та різнобіч. співпраці з ВУАН, насамперед її Істор. секцією під керівництвом М. Грушевського, який і був ініціатором контактів. К. Студинського, М. Кордубу, І. Крип'якевича, В. Дорошенка, В. Герасимчука (Герасимчука), М. Мочульського та ін. залучено до автор. колективу часопису «Україна», підготовки збірника «Західна Україна», археогр. видань, участі у роботі низки комісій ВУАН (Зх. України, новішої історії України, істор. пісенності тощо). Між установами тривав інтенсив. книгообмін, співпраця з укладання термінол. словників, вироблення спіл. проекту укр. правопису тощо. М. Возняка, В. Гнатюка, І. Горбачевського, С. Дністрянського, Ф. Колессу, С. Рудницького, С. Смаль-Стоцького, К. Студинського, В. Щурата обрано академік ВУАН, водночас низка академік ВУАН стала дійс. чл. НТШ: Д. Багалій, В. Вернадський, Д. Ґраве, С. Єфремов, М. Кравчук, М. Крилов, А. Лобода, П. Тутковський, О. Яната, чл.-кор. ВУАН В. Щербина. Якщо до 1-ї світової війни дійс. чл. НТШ обирали переважно вчених-слов'янознавців та українців (Я. Бодуена де Куртене, О. Брока, А.-А. Єнсена, О. Піпіна, Ш. Сеньобоса, О. Шахматова, В. Ягича та ін.), то у міжвоєнні роки — всесвітньо відомих фахівців із математики й фізики (А. Айнштейна, А. Йоффе, Ф.-Х. Кляйна, М. Крилова, М. Планка та ін.), що свідчило про визнання НТШ у світ. наук. співтоваристві. 1917 засн. Комісію для історії мистецтва, 1918 — Комісію для класич. філології, 1920 — Бактеріол.-хеміч. інститут, 1929 — Комісію шевченкознавства та сходознавства, 1935 — Комісії охорони природи та літературознавства,

1936 — Музикол. комісію та ін. У 2-й пол. 1930-х рр. працювали нові комісії істор. спрямування — нової історії України (від 1932), старої історії України (від 1936), істор.-джерелознавча. 1920 офіційно відкрито музей НТШ з кількома відділами: культурно-істор., природопис. (від 1932 — окремий музей), істор.-воєн. пам'яток (від 1937 — окремий музей); поповнено бібліотеку, що стала найбільшою у світі книгозбірнею українців. Зі встановленням рад. влади Товариство ліквідовано шляхом примус. саморозпуску на Заг. зборах 14 січня 1940. В умовах нім. окупації 1941 діяльність НТШ відновлено. Відтоді воно працювало напівлегально. У вересні 1942 з ініціативи В. Кубійовича зроблено невдалу спробу зареєструвати Наук. інститут ім. Шевченка. Надалі інституційно Товариство існувало у вигляді Об'єднання праці наук. робітників Українського центрального комітету (УЦК), а н.-д. діяльність проводилася у Кабінетах наук. працівників (колиш. комісіях) і оплачувалася щомісячно з наук. фонду УЦК. Звіти про цю роботу затверджували на зборах дослідн. груп, на яких також обговорювали організац. справи. Натомість доповіді виголошували у Літ.-мист. клубі та у приміщеннях НТШ. Результати своїх студій чл. НТШ популяризували у часописах, переважно у «Краківських вістях», «Наших днях» та «Львівських вістях», хоча вдалося надрукувати й кілька окремих книг: перевидано «Географію українських і сумежних земель» В. Кубійовича (1943), опубліковано монографії А. П'ясецького «Про побудовання і біологічний розвиток ряду типів українського лісу» (1942; єдине дослідж., що вийшло під титром НТШ), О. Степанів «Сучасний Львів» (1943), Я. Пастернака «Давній Галич» (1944). Організац. і наук. роботу Товариства у 1941–44 очолювали І. Боднар, В. Сімович (керував кабінетом мови), М. Возняк (укр. літ.-ри), В. Щурат (зх.-європ. літ.-ри), Ф. Колесса (етнографії і фольклору), І. Свенціцький (культур. зв'язків з Півднем і Сходом), В. Дорошенко (бібліографії), І. Крип'якевич (історії України), Я. Пастернак (археології). На 1 вересня 1939 у складі НТШ налічувалося 172 дійс. чл. (з них 46 — іноземці), на 8 травня 1945 — 154 (30 іноземців), разом із 32-ма дійс. чл., обраними у 1940, 1942, 1943 (померло і загинуло 50 дійс. чл.). Чисельність звич. чл. зменшилася із 144-х до 101-го (доля 9-ти осіб невідома). З відновленням рад. влади у Львові в липні 1944 Товариство припинило будь-яку організовану наук. діяльність, на батьківщині залишилося 42 дійс. чл., багато з яких зазнали політ. репресій і були ув'язнені.

Четвертий (еміграційний) період (1947–89). З ініціативи В. Кубійовича 1947 у Мюнхені під проводом довоєн. голови І. Раковського відновлено НТШ в еміграції. З виїздом укр. інтелігенції за океан відділи НТШ зі своїми управами (виділами) і статутами постали в осн. центрах діаспори — США (Нью-Йорк, 29 вересня 1947), Канаді (Торонто, 1 жовтня 1949) та Австралії (Сідней, 26 серпня 1950). У квітні 1951 гол. управу

Товариства (голова З. Кузеля, ген. секр. В. Кубійович) перенесено до м. Сарсель pobl. Парижа, де спеціально для потреб наук. осередку за сприяння єпископа І. Бучка придбано будинок. 23 березня 1952 Заг. збори чл., які залишилися в Європі, заснували Європ. відділ НТШ з осідком у Сарселі, прийняли статут і обрали управу (Гол. виділ) на чолі з В. Кубійовичем. 1955 відділи у Європі, США, Канаді та Австралії перетворено на автономні крайові Товариства, а Гол. виділ названо Гол. радою НТШ. Наук. працю зосереджено у спіл. для всіх крайових НТШ 4-х секціях (істор.-філос., філол., матем.-фіз. і хемічно-біол.-мед.), низці комісій та інститутів. Першочерг. завданням було згуртування наук. сил навколо традицій НТШ, поширення правдивих знань про Україну у різних країнах світу через дослідж., публікації, виступи на конференціях. Серед організац. і наук. здобутків крайових НТШ — розбудова матеріал. бази (придбання будинків, організація б-к та архів. зібрань), продовження видання «Записок НТШ» у формі монографій і темат. збірників (1948–2001 вийшло 62 т. — т. 156–218 з пропуском 217–220 т.), «Хроніки НТШ» (ч. 75–80), започаткування нових спіл. серій — «Бібліотеки українознавства» (від 1949, 62 т.) та «Українського архіву» (від 1960, 43 т., переважно як регіон. збірники), друк «Енциклопедії українознавства» (див. Енциклопедія) укр. і англ. мовами, проведення знакових наук. заходів (насамперед наук. форуму з нагоди 80-ліття НТШ 1953, Ювіл. конгресу до 100-річчя Товариства 1973, конгресу до тисячоліття хрещення Руси-України 1988 та ін.), виголошення українозн. доповідей та організація секцій на англомов. міжнар. наук. конф., реалізація різних громад. ініціатив укр. діаспори. НТШ в Європі спеціалізувалося переважно на енциклопед. проектах і об'єднало навколо «Енциклопедії українознавства» більшість науковців-емігрантів. 1949–52 за ред. В. Кубійовича видано предметну частину енциклопедії (ЕУ-1) (1963 і 1971 з'явився її англомов. варіант у 2-х т.), 1953–89 тривала наук.-редакц. робота над алфавіт. (словник.) частиною в 10-ти т. (ЕУ-2). Спільно з Канадським інститутом українських студій підготовлено «Encyclopedia of Ukraine» у 5-ти т. (1984–93, співред. Д. Струк; див. Енциклопедія). У Сарселі, крім бюро ЕУ та дирекції Істор.-філос. секції (до 1982), розташовувалася Централь НТШ (до 1963), якою керував ген. секр. Світ. ради В. Кубійович. Фактично цей осідок був неформал. центром НТШ в еміграції. Загалом від 1952 кількість чл. різних категорій (почес., дійс., чл.-кор., звич.) становила 60–80 осіб. Їм вдалося підготувати й опублікувати під егідою Товариства 45 книг, зокрема «Життя Тараса Шевченка» П. Зайцева (1955) та «Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини) на 1. 01. 1939» (1983) В. Кубійовича. Товариство також приділяло увагу просвітн. і наук.-організац. роботі. Його чл. проводили літні українозн. курси для студентів, виступали з доповідями в осередках укр. міграції у Франції, Бельгії, Великій Британії, Німеччині,

організовували конф., виставки книжок. НТШ в Америці, як і в ін. країнах, фінансувалося за рахунок пожертв від українців-мігрантів, котрі створювали свої іменні фундації на підтримку інституцій, що розвивали вільну укр. науку. Осн. наук.-видавн. досягненнями Товариства у 1950–80-х рр. є публікація понад 100 книг. У цей період НТШ — постій. учасник міжнар. та амер. славістич. конгресів, засн. Амер. конф. слов'ян. навч. т-в і співзасн. Асоц. з вивчення національностей та її ж. «Nationalities Papers». Інституція співпрацювала з укр. дослідн. й освіт. закладами в США: Українським науковим інститутом Гарвардського університету, Українським історичним товариством, Українською вільною академією наук, з якою, серед ін., спільно проводила щорічні Шевченків. конференції. Особливим за значенням результатом діяльності НТШ в Америці є встановлення 1964 пам'ятника Т. Шевченку у Вашингтоні. Від 1954 чл. НТШ проводили щорічні українозн. курси (Університет українознавства). Активно функціонували осередки у Детройті (від 1951), Чикаго (від 1952), Клівленді (від 1956), Вашингтоні та Філадельфії (обидва — від 1957), меншою мірою — в Буффало та Рочестері. Вагомий внесок у розбудову найуспішнішого на сьогодні крайового НТШ зробили його голови М. Чубатий, Р. Смаль-Стоцький, М. Стахів, О. Андрушків, Я. Падох, а також чл. І. Кедрин-Рудницький, В. Ленчик, В. Лев, С. Горак, Г. Лужницький, П. Стерчо, В. Стецюк, В. Маркусь, В. Петришин, Л. Рудницький, М. Галів, Д. Штогрин, В. Баранецький та ін. НТШ у Канаді створ. 1949 у Торонто з ініціативи групи чл. довоєн. Товариства: Є. Вертипороха (голова до 1973), Я. Пастернака, В. Бригідера, І. Теслі, І. Німчука, А. Палія, О. Тарнавського. Знач. зусиль для розвитку цієї інституції доклав також її другий голова Б. Стебельський (1974–94) із групою актив. чл. — о. П.-Б. Біланюком, Б. Будуровичем, В. Веригую, Л. Вертипорох, О. Копач, Ю. Курисом, В. Мацьківим, Яром Славутичем, В. Янішевським та ін. Наук. праця вчених, об'єднаних Товариством, увінчана низкою фундам. вид., серед яких — «Історія українського війська» (1953) та «Історія української культури» (1964) І. Тиктора, «Український рік у народних звичаях в історичному освітленні» С. Килимника (т. 1–5, 1955–56), «Археологія України» Я. Пастернака (1961), «Українське населення Канади» І. Теслі (1968). Загалом видано понад 50 книг. Щороку Товариство організовувало Шевченків. сесії, ювілейні конф. на відзначення знак. подій в історії України, вшанування видат. українців. НТШ в Австралії з осередком у Сідней заснував 1950 дійс. чл. Товариства передвоєн. часів Є.-Ю. Пеленський. Надалі його очолювали П. Шулежко (1956–59), І. Рибчин (1961–70), Т. Ляхович (1971–75), І. Ващишин-Вашин (1977–81), Р. Микитович (1981–96). Осередки Товариства діяли у Мельбурні, Аделаїді, Канберрі. Серед дійс. чл., які працювали в освіт. і наук. установах Австралії, — І. Гавришкевич, І. Гордієв, М. Мандрик, Є. Сенета; учені й

письменники поза ВШ і дослідн. інститутами — П. Богацький, Є. Завалинський, Д. Нитченко, С. Радіон, М. Цюрак, єпископи С. Гаєвський та І. Прашко. Завдяки зусиллям чл. НТШ з'явилися численні наук.-популярні книжки, інформ. статті в україномов. пресі Австралії («Вільна думка», «Церква і життя», «Українець в Австралії») про українців-поселенців з висвітленням їхньої діяльності. Знак., зокрема, є кн. «Українці в Австралії» (т. 1, 1966; т. 2, 1998), серія конф. під такою ж назвою, пр. «Нарис історії Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Австралії» (1975) і «Бібліографія Українці Австраліани (Ucrainica Australiana)» (1997) С. Радіона, «Україна та її сучасна проблема» М. Цюрака (1994) та ін.

П'ятий (сучасний) період. Розпочався 21 жовтня 1989, коли на Установ. зборах у Львові зусиллями ініціатив. групи вчених із різних наук. інституцій і громад. організацій відновлено НТШ в Україні. В організац. процесі, розпочатому ще у березні того ж року, брали участь О. Романів, О. Купчинський, Р. Кучер, Я. Грицак, Я. Підстригач, Є. Гладішевський, Л. Крушельницька, В. Панасюк, Ф. Стеблій, І. Юхновський та ін. Товариство функціонує згідно зі статутом, ухваленим на Установ. зборах (нова ред. — 1997). Осн. мета — «сприяти збагаченню духовної та матеріальної культури українського народу, його національному відродженню та розбудові Української державності». Для досягнення цієї цілі НТШ ставить перед собою гол. завдання: українозн. дослідж. у галузях гуманітар., природозн. і точних наук, а також співпраця та координація своєї діяльності з крайовими НТШ через створення консультатив. і координац. органів. Голови Товариства у новіт. період — О. Романів (1989–2005), О. Купчинський (2005–14), Р. Кушнір (від 2014). Керів. органом є Президія, склад якої (включно з головою, заст. і наук. секр.) переобирають на заг. звітно-вибор. зборах кожні 3 р. Наук. роботу проводять у 37-ми комісіях, більшість із яких поділені на 6 секцій: істор.-філос., філол., етнографії та фольклористики, мистецтвознавства, фіз.-мат., природознавства і медицини. Зв'язок між ними підтримують через Раду НТШ, яку скликають кілька разів на рік. Спочатку до Товариства входили переважно вчені зі Львова, від 1996 виникли територ. відділ. НТШ у Вінниці, Дніпрі, Донецьку, м. Дрогобич (Львів. обл.), Івано-Франківську, Києві, Кропивницькому, м. Коломия і Косів (обидва — Івано-Фр. обл.), Луганську (міське і обл.), Луцьку, Рівному, Сімферополі, Сумах, Тернополі, Ужгороді, Харкові, Черкасах, Чернівцях. Найактивніші серед них — Терноп., Івано-Фр., Черкас., Донецьке.

Член НТШ поділяють на 3 категорії: дійсні, звич. і почесні. Консолідацію наук. сил навколо Товариства засвідчив вибір першого корпусу дійс. чл. (засн.) у березні 1992. Ними стали 32 вчених, які багато зробили для відродження цієї інституції, були чл. її Президії, головами секцій та комісій: З. Болтарович, Я. Грицак, Я. Дашкевич, У. Єдлінська, С. Злупко, Р. Зорівчак, М. Ільницький, Я. Ісаєвич, Р. Кирчів, Т. Комаринець, Л. Гри-

горчук-Коць, Л. Крушельницька, О. Купчинський, В. Овсійчук, А. Пашук, А. Рудницький, О. Сербенська, В. Чорній (гуманітарні науки); О. Андрейків, Ю. Бабей, Р. Базилевич, М. Боголюбов, Я. Бурак, Я. Ганіткевич, І. Головацький, Р. Гайда, Р. Кучер, Г. Максимович, В. Панасюк, А. Прикарпатський, О. Романів, І. Юхновський (фіз.-мат. і природн. науки). 1999 дійс. чл. було 104, 2009 — 129, наприкінці 2019 — 199 (звич. — бл. 2,5 тис.). Почес. чл. НТШ в Україні у різний час обрано М. Колессу, С. Пастернака, Ю.-А. Редька, С. Щурата (усі — 1989), Р.-С. Зубика (2001, посмертно), З. Бжезинського, В. Гавела, Р. Конквеста, В. Юценка, О. Романіва (посмертно; усі — 2005), І. Головацького (посмертно), С. Стойка (обидва — 2015), Я. Довгого, В. Панасюка, І. Юхновського (усі — 2017), Є.-З. Стахіва (2019). Від 1991 видаєт. ученим і організаторам науки вручають найвищу нагороду Товариства — медаль ім. М. Грушевського. До провід. діячів відновленого НТШ останніх 30-ти р. належать дійсні чл. М. Андрейчин, Ю. Бабей, Р. Базилевич, В. Білецький, Б. Білинський, А. Бомба, Я. Бурак, П. Вольвач, Р. Гайда, Є. Гладішевський, С. Гелей, М. Глушко, І. Головацький, Я. Дашкевич, І. Даценко, Я. Довгий, І. Завалій, Р. Зорівчак, М. Ільницький, Я. Ісаєвич, У. Єдлінська, А. Карась, Р. Кирчів, О. Козаренко, Т. Комаринець, Р. Кучер, Г. Максимович, В. Масненко, В. Мойсишин, З. Назарчук, В. Овсійчук, В. Панасюк, Р. Пляцко, Ю. Ранюк, С. Світленко, І. Стасюк, Р. Стойка, С. Стойко, П. Третяк, Д. Федасюк, О. Шаблій, Ю. Ясіновський, Р. Яців та ін. 1990–2018 НТШ в Україні видало понад 800 назв книжок. 1990 за ред. О. Купчинського відновлено друк «Записок НТШ» у Львові (станом на 2018 видано 50 т. — 221–71), продовжено випуск «Хроніки НТШ» (до 2015 — 100 ч.). У 1991–2018 видано 60 ч. «Вісника НТШ». 1997 започатковано вид. «Праць НТШ», де оприлюднюють результати дослідж. у галузі природозн. і точних наук (станом на 2017 — 50 т.). У серії «Українознавча наукова бібліотека НТШ» виходять монографії; у серії «Мемуарна бібліотека НТШ» — спогади; в «Історичних джерелах» — збірки документів і матеріалів; у межах серії «Збірник Секцій і Комісій НТШ» — «Лікарський збірник» (від 1992), «Фізичний збірник НТШ» (від 1993), «Львівські хімічні читання» (від 1995), «Історія української географії» (від 2000), «Постаті українського землезнання» (від 2002), «Математичний вісник НТШ» (від 2004) тощо. Ін. видавн. серії: «Праці сесій, конференцій, симпозіумів, “круглих столів” НТШ», «Визначні діячі НТШ», «Архівні джерела». 1993–2003 перевидано «Енциклопедію українознавства» в 11-ти т. 2012 спільно з Енциклопедичних досліджень Інститутом НАНУ розпочато видання «Енциклопедії НТШ». Також Товариство друкує бібліогр. покажчики, словники, художні альбоми, навч. посібники; окрім традиц. ділянок гуманітар. знання — історії та філології — багато уваги приділяє музикознавству, театрознавству, спец. істор. дисциплінам, історії мистецтва тощо; організовує щорічні Наук. (Шевченків.) сесії (від

березня 1990 їх відбулося 30), конф., засідання комісій, ін. наук. форуми. Так, 1990 у смт Славське (Сколів. р-н Львів. обл.) проведено круглий стіл істориків з України і діаспори під назвою «Проблеми дослідження історії України», 1991 у Львові — Міжнар. наук. конф. з нагоди 125-ліття М. Грушевського, 1993 — круглий стіл «Формування української нації. Історія та інтерпретації», 1998 і 2013 — ювіл. міжнар. конгреси, приурочені до 125-ї та 140-ї річниць НТШ. Починаючи від 1991 організовано понад 10 конф. із проблем українізації комп'ютерів, демографії, освіти і ВШ, мовної та правопис. ситуації в Україні, географії України, фізики, «Львівські хемічні читання», ювіл. конф. пам'яті засл. чл. НТШ В. Гнатюка (1991), К. Студинського (1993), Г. Кочура (від 1993), Ф. Колесси (1996), О. Барвінського (1997), І. Карпинця (1998), К. Левицького (1999), І. Фещенка-Чопівського (2002), В. Міліянчука (2005) та ін. Результатами роботи установи, спрямов. на увіковічнення пам'яті ін. сподвижників, є спорудження 1994 у Львові пам'ятника М. Грушевському, відновлення пропам'ятної таблички, присвяч. меценатові В. Симиренку (1998), встановлення мемор. дошок В. Кубійовичу (2002), О. Степанів (2003), В. Старосольському (2004), І. Раковському (2005), О. Романіву (2015) та ін. При Т-ві функціонує дослідно-видавн. центр із влас. комп'ютер. забезпеченням і друкарнею, у власності НТШ від 1991 перебуває книгарня (проспект Шевченка, № 8), від 1998 — адм. будинок (вул. Генерала Чупринки, № 21); на оренд. засадах воно використовує приміщення на вул. Винниченка, № 24 і 26 (усі — Львів). Формується нова бібліотека НТШ, фундатором якої став проф. В.-О. Луців із США (1992 подарував власну книгозбірню з понад 22 тис. т.). Архів НТШ, окрім діловод. документації, матеріалів про стан членства, протоколів засідань Президії та комісій, містить цінні істор. збірки та окремі документи.

Крайові товариства НТШ продовжують працювати у США, Канаді, Зх. Європі, Австралії, від 1994 — також у Польщі та Словаччині, від 2011 — у Швейцарії. НТШ в Америці за рахунок імен. вічних фондів і пожертв представників укр. діаспори проводить активну організац. і видавн. діяльність: організовує щорічні Шевченків. конф., щомісячні доповіді, презентації, «круглі столи», літ. вечори; широко інформує громадськість про зроблене через ЗМІ, на конкурс. основі надає постдоктор. стипендії молодим ученим із США та України, гранти на темат. дослідниц. проекти, фінансує щорічні археол. розкопки у м. Батурин (Бахмац. р-н Черніг. обл.; кер. В. Мезенцев), підтримує українозн. студії в амер. університетах, співпрацює з ін. укр. інституціями США та Канади, амер. наук. асоц., забезпечує стипендіями студентів в Україні, які втратили батьків на Євромайдані та в рос.-укр. війні. Чи не найвагомішим є внесок цього Товариства у розвиток НТШ в Україні шляхом матеріал. допомоги у розбудові інфраструктури, фінансування багатьох видань, зокрема

«Записок НТШ» та «Хроніки НТШ». В останні десятиліття до кола зацікавлень НТШ в Америці входять проблеми реформи укр. правопису, розроблення наук. термінології, питання демографії, міграції й екон. становища українців у США (2010 створ. спец. центр, що вивчає ці питання та готує «Атлас українців у США»), дослідж. голодомору 1932–33 та поширення об'єктив. інформації про цей геноцид українського народу в англомов. світі, а також конкурс для молодих математиків України, численні видавн. проекти. Увінчалися успіхом й ін. багатолітні зусилля Товариства — фірма «Майкрософт» запровадила україномовне програмне забезпечення для комп'ютерів в Україні. До знак. видань останніх десятиліть належать: укр.-чес. словник (у 2-х т., 1994–96), «Енциклопедія української діаспори» за ред. Василя та Дарії Маркусів і О. Поповича (т. 4, 1995; т. 1, кн. 1, 2009, кн. 2, 2012, кн. 3, 2018), «Конкордація поетичних творів Тараса Шевченка» (у 4-х т., 2001); темат. зб. статей: «Світи Тараса Шевченка» (т. 1, 1991; т. 2, 2001), «Збірник пам'яті Івана Зілинського (1879–1952): Спроба реконструкції втраченого ювілейного збірника 1939» (1994), «Переяславська Рада 1654 року (Історіографія та дослідження)» (2003), «Famine in Ukraine 1932–1933: Genocide by Other Means» («Голод в Україні 1932–1933: геноцид іншими засобами», 2007), «Contemporary Ukraine on the Cultural Map of Europe» («Сучасна Україна на культурній карті Європи», 2009); журнал перекладів укр. худож. творів англ. мовою «Ukrainian Literature: A Journal of Translations» за ред. М. Тарнавського (вип. 1–3, 2004–11) та ін. На вшанування 200-річчя з дня народж. Т. Шевченка розроблено видавн. програму (Г. Грабович), результатом реалізації якої став друк 3-том. факсиміл. вид. «Гайдамаків» Т. Шевченка, дослідж. «Тарас Шевченко в критиці» (т. 1, 2013; т. 2, 2016), монографії О. Бороня, М. Назаренка, С. Росовецького, О. Федорука. 2017 надрук. 1-й т. «Записок НТШ-А. Нова серія», присвяч. Т. Шевченку. На новіт. етапі історії НТШ в Америці знач. внесок у його адм.-організац. розвиток, наук.-видавн. діяльність зробили голови Я. Падох, Л. Рудницький, Л. Залеська-Онишкевич, О. Попович, Г. Грабович, чл. управи, дир. секцій, голови осередків В. Маркус, О.-М. Біланюк, М. Галів, І. Фізер, В. Стойко, А. Процик, Т. Гунчак, Р. Андрушків, С. Андрушків, С. Трофименко, Т. Геврик, А. Гумецька, О. Лужницький, М. Трофименко, Я. Заліпський, П. Пундій, П. Джуль, О.-І. Дячок, О. Мотиль, Д. Дика, В. Лопух, В. Махно, В. Чернецький, В. Балей, М. Ревакович, Г. Гринь (голова НТШ в Америці від 2018) та ін. діячі у Нью-Йорку, Чикаго, Детройті, Вашингтоні, Філадельфії, Бостоні, Піттсбурзі тощо. Член Товариства постійно поповнюють бібліотеку (понад 40 тис. т.) і архів (понад 150 описаних фондів), проводять їхній опис, електронну каталогізацію та реорганізацію з метою інтеграції до наук. інформ. мережі.

НТШ у Канаді на сучас. етапі влаштовує щомісячні наук. доповіді, спільно з ін. інституціями організовує

конф., фінансово підтримує вагомі видавн. проекти, надає дослідні стипендії. Регулярно виходить «Бюлетень НТШ Канади», громадськість отримує інформацію про роботу Товариства з публікацій в укр. пресі, цілеспрямовано нагромаджуються архівні матеріали з його історії. Окрім Торонто, діють осередки в Оттаві, Едмонтоні та Монреалі, проте, на відміну від НТШ в Україні та Америці, у них немає поділу на секції. Актив. чл. Товариства, під головуванням Б. Стебельського, В. Мацьківа, Д. Даревич, протягом новіт. періоду функціонування є Ю. Курис, В. Верига, П. Саварин, Д. Струк, Яр Славутич, В. Янішевський, Я.-Г. Келебай, Л. Жук, Ю.-В. Даревич, О. Копач, П.-Й. Потічний, М. Павлюк, В.-В. Ісаїв, М. Горбач, М.-Р. Стех, Ю. Войчишин, М. Тарнавський, Р. Сенькусь, М. Дичок. Виходить «Західньоканадський збірник НТШ» (до 2014 — 7 т.), у якому вміщують матеріали з історії та сьогодення укр. діаспори в Канаді. 2018 з'явився 5 вип. ж. «Ukrainian Literature: A Journal of Translations», видавцем якого стало Товариство. З метою популяризації творчості україномов. авторів з Канади та України при НТШ у Торонто діє літ.-мист. об'єдн. «Слово». Для НТШ в Європі у 1990-х рр. пріоритет. залишалася наук.-видавн. діяльність. З ініціативи А. Жуковського і за підтримки НАНУ в особі І. Дзюби, М. Жулинського, Я. Яцківа та НТШ в Україні (О. Романіва) розпочато вид. «Енциклопедії Сучасної України» (див. Енциклопедія). Видано низку книг: франкомовну «Історію України» А. Жуковського (1993), «Катехизис Петра Могили» (1996; оригін. текст і перекл. українською мовою В. Шевчука), два томи наук. спадщини В. Кубійовича (1996, 2000; ред. О. Шаблій), збірку есеїв Є. Сверстюка про Т. Шевченка (1996), «Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі» (2000), франкомовну «Антологію української літератури XI–XX ст.» (2004; ред. А. Жуковський) та ін. У 1990-і рр. Товариство виконувало певною мірою функції репрезентанта України у Франції, було центром інформації про неї, співпрацювало з франц. Асоц. для розвитку укр. студій, організовувало наук. конф., семінари, літ. вечори. Серед них — франц.-укр. колоквиум «Козацтво — історична роль, представлення в літературі та мистецтві» (Париж, 1991). Ці здобутки стали можливими завдяки наполегливій праці чл. Товариства та його очільників — А. Жуковського, Д. Струка, М. Железняка, В. Косика, С. Дуніковського, дійс. і звич. чл. — А. Безансона, Д. Бовуа, Г. Васьковича, А. Вирсти, О. Вінтоняка, єпископа М. Гринчишина, В. Коптілова, Е. Крюба, М. Кадо, о. А. Баб'яка, В. Поповича. Новий період діяльності НТШ в Австралії веде свій відлік від 1998, коли інституцію очолив М. Павлишин: осередок перенесено із Сіднея до Мельбурна, удосконалено організац. структуру (створ. єдину управу з головою, заст., секр., скарбником і чл. — головами осередків у Аделаїді, Канберрі, Сіднеї), змінено форми наук. праці. Останні 20 р. Товариство тісно співпрацює з осередками українозн. студій в Університетах Монаша (Мельбурн) і

Макворі (Сідней), Асоц. українців Австралії та Нової Зеландії, Союзом укр. організацій Австралії, організовує спільні наук. конф. («Розвивати спільноту: українці Австралії на порозі XXI-го століття», 1999; «Україна в контексті іншого», 2003; «Право, політика, культура й історія в незалежній Україні», 2009; «Україна і світ: Культура, політика, суспільство», 2018) та готує до друку книжк. вид. («Українці в Австралії: Енциклопедичний словник»). Найактивнішими представниками Товариства є дійсні чл. Г. Кошарська, Л.-М. Лаврівський, С. Радіон, Т. Яськевич; чл.-кор. Є. Глива, І. Завада, О. Дудинська, О. Качан, І. Шевців; звич. чл. М. Малецький, З. Ростек, А. Скоробагата, Б. Щербак. НТШ у Словаччині (Пряшів) функціонує від 1994 як самост. крайове товариство зі статутом та управою і об'єднує бл. 20 чл. Серед них — дійсні чл. М. Мушинка (голова, від 2013 — почес. голова), Л. Бабота, Ю. Бача, І. Ванат, М. Гайдош, З. Ганудель, В. Грешлик (від 2013 — голова), М. Данілак, М. Неврлий, М. Сополіга, М. Штець. Член Товариства вивчають міжнац. культурні зв'язки у Карп. регіоні, історію, мову, фольклор українців Пряшівщини та Закарпаття; повертають із забуття імена видат. укр. учених, які мешкали і працювали у Чехословаччині (С. Дністрянського, І. Панькевича, Івана й Ореста Зілинських та ін.); організовують міжнар. конф., наук. форуми, присвяч. різним постатям та подіям з історії українців Словаччини; на кошти меценатів публікують наук. вид., зокрема «Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету: матеріали Міжнародної наукової конференції» (1992), «Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року» Ю.-А. Шерегія (1993), «Музей визвольної боротьби України та доля його фондів» (1996) і «Голоси предків. Звукові записи фольклору Закарпаття із архіву Івана Панькевича (1929, 1935)» (2002) М. Мушинки, «Благовісник праці: Науковий збірник на пошану академіка Миколи Мушинки» (1998), «Листування Івана Зілинського з Іваном Панькевичем (1913–1951)» (2008), «Наукові досягнення І. А. Панькевича і їх вплив на розвиток українознавчих лінгвістичних галузей» В. Чикут (2009) та ін. Товариство підтримує тісні зв'язки з Асоц. українців Словаччини і Наук. товариством при Союзі русинів-українців Словаччини. 1994 засн. НТШ у Польщі. Голова — С. Козак, активні чл.: С. Заброварний, Т. Хінчевська-Геннель, М. Юрковський, М. Лесів, Я. Грицков'ян, Р. Тожецький, Р. Жерелик, М. Сивіцький, А. Починайло, С. Лашин, В. Назарук, В. Соболю. Товариство було співвидавцем «Варшавських українознавчих зошитів» та спів-організатором міжнар. наук. симпозіумів у Варшаві «Берестейська унія: історично-культурні умови, контекст і наслідки» (1996), «Польсько-українське культурологічне суміжжя» (1997), «Польсько-українські літературні, культурні та історичні зв'язки в XIX–XX століттях» (1998) та ін. Від 2011 діє НТШ у Швейцарії, засн. і головою якого став А. Лужницький. Одним із гол. зав-

дань Товариства є реалізація проекту з каталогізування архівів М. Драгоманова у Женеві. Крайові товариства координують свою діяльність через створ. 1955 Гол. (Світ.) раду НТШ, що також репрезентує НТШ у наук. світі. Її голови (президенти): Р. Смаль-Стоцький, Є. Вертипорох, М. Стахів, О. Андрушків, В. Мацьків, Я. Падох, Л. Рудницький. Виконав. орган Ради — Ген. секретаріат, який до 1963 знаходився у Сарселі, згодом — у США, а 1992 переведений до Львова. Його осн. завдання — інформ. забезпечення роботи Ради шляхом підготовки до друку період. вид. — «Вісника НТШ» і «Хроніки НТШ».

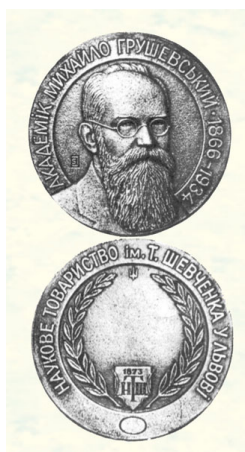
Рекомендована література

1. Барвінський О. Про заснування і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові // Зап. НТШ. 1892. Т. 1;
2. Грушевський М. Наукове товариство імені Шевченка // ЛНВ. 1900. Т. 9, № 2;
3. Гнатюк В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Історичний нарис першого 50-річчя 1873-1923. Л., 1923;
4. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1873-1948). Мюнхен, 1949;
5. Дорошенко В. Огнище української науки: Наукове товариство імені Т. Шевченка. З нагоди 75-річчя його заснування. Нью-Йорк; Філадельфія, 1951;
6. Наукове товариство ім. Шевченка в ЗДА. Нью-Йорк, 1963;
7. Лев В. Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк, 1972;
8. Кубійович В. Наукове товариство ім. Шевченка у 1939-1952 рр. // УІ. 1973. Ч. 1-2;
9. Радіон С. Нарис історії Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Австралії (1950-1975). Мельбурн, 1976;
10. Ювілейний збірник наукових праць з нагоди 100-річчя НТШ і 25-річчя НТШ у Канаді. Торонто, 1977;
11. Романів О., Грицак Я. НТШ: Етапи діяльності // Вісн. АН УРСР. 1990. № 3;
12. Кучер Р. Наукове товариство ім. Шевченка. Два ювілеї. К., 1992;
13. Наукове товариство імені Т. Шевченка і українське національне відродження: Зб. наук. пр. і мат. 1-ї наук. сесії НТШ (берез., 1990). Л., 1992;
14. Покальчук Ю. НТШ [Наук. товариство ім. Т. Шевченка] у Франції й «Енциклопедія українознавства» // Січ. 1992, № 6;
15. З історії Наукового товариства ім. Шевченка: Зб. доп. і повідомлень наук. сесій і конф. НТШ у Львові. Л., 1998;
16. Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. Л.; Париж, 2000;
17. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898-1939 рр.). Л., 2000;
18. 125 років Наукового товариства ім. Шевченка: Зб. наук. пр. і мат., присвяч. Ювілею Товариства. Л., 2001;
19. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Шевченка. 1892-1934. Нью-Йорк; Дрогобич; Л., 2006;
20. Купчинський О. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідж., мат. Л., 2013;
21. 145 років Наукового товариства ім. Шевченка: Зб. статей і мат. Л., 2019.

А. В. Фелонюк

Фотоілюстрації

Бібліографічний опис:

Наукове товариство імені Шевченка / А. В. Фелонюк // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-70776>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).